SPORTCHILARDA CHEMPIONLIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Sadirbayeva Asiya Jetker qizi
Nukus davlat pedagogika Instituti,
Pedagogika-psixologiya va ijodiy ta'lim fakulteti
jismoniy madaniyat yo'nalishi 2-bosqich talabasi
E-mail: asiyosadirbayeva@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21815180

Annotatsiya. Mazkur maqolada sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirishning pedagogik asoslari, uning nazariy va amaliy jihatlari hamda zamonaviy sport ta'limi tizimidagi ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqotda chempionlik tafakkurining motivatsion, kognitiv, emotsional, irodaviy va refleksiv komponentlari yoritilib, ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar va innovatsion ta'lim texnologiyalari tavsiflangan. Shuningdek, murabbiyning kasbiy kompetensiyasi, sportchining ichki motivatsiyasi, psixologik tayyorgarligi va ijtimoiy muhitning chempionlik tafakkurini shakllantirishdagi o'rni ilmiy asoslangan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sportchilarda chempionlik tafakkurini tizimli ravishda rivojlantirish ularning musobaqa faoliyati samaradorligini oshirish, stressli vaziyatlarda barqaror qaror qabul qilish, yuqori sport natijalariga erishish hamda shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.
Kalit so'zlar: chempionlik tafakkuri, sport pedagogikasi, sportchi shaxsi, murabbiy kompetensiyasi, motivatsiya, sport psixologiyasi, liderlik, irodaviy sifatlar, refleksiv kompetensiya, pedagogik texnologiyalar, sport ta'limi, yuqori sport natijalari.

Abstract. This article examines the pedagogical foundations of developing a champion's mindset in athletes and highlights its theoretical and practical significance in modern sports education. The study analyzes the motivational, cognitive, emotional, volitional, and reflective components of a champion's mindset and identifies effective pedagogical conditions and innovative educational technologies that support its development. Particular attention is paid to the role of coaches' professional competence, athletes' intrinsic motivation, psychological readiness, and the educational environment in fostering a winning mentality. The findings indicate that the systematic development of a champion's mindset enhances competitive performance, decision-making under pressure, resilience, and the overall professional and personal growth of athletes.
Key words: champion mindset, sports pedagogy, athlete development, coaching competence, motivation, sports psychology, leadership, volitional qualities, reflective competence, educational technologies, sports education, athletic performance.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические основы формирования мышления чемпиона у спортсменов, раскрываются его теоретические и практические аспекты, а также значение в современной системе спортивного образования.

Исследованы мотивационный, когнитивный, эмоциональный, волевой и рефлексивный компоненты мышления чемпиона, определены педагогические условия и инновационные образовательные технологии, способствующие их развитию. Особое внимание уделено роли профессиональной компетентности тренера, внутренней мотивации спортсмена, психологической подготовленности и образовательной среды в формировании мышления победителя. Результаты исследования показывают, что целенаправленное развитие мышления чемпиона способствует повышению эффективности соревновательной деятельности, устойчивости к стрессу, принятию эффективных решений и достижению высоких спортивных результатов.

Ключевые слова: мышление чемпиона, спортивная педагогика, личность спортсмена, компетентность тренера, мотивация, спортивная психология, лидерство, волевые качества, рефлексивная компетентность, педагогические технологии, спортивное образование, высокие спортивные достижения.

Kirish. Jahon miqyosida sport nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlash vositasi, balki shaxsning intellektual, ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy institut sifatida e'tirof etilmoqda. Zamonaviy sport tizimida yuqori natijalarga erishish endilikda faqat jismoniy tayyorgarlik darajasi bilan emas, balki sportchining psixologik barqarorligi, strategik fikrlashi, emotsional intellekti, o‘zini boshqarish qobiliyati va chempionlik tafakkurining shakllanganlik darajasi bilan ham belgilanadi. Shu sababli xalqaro sport amaliyotida sportchilarning funksional tayyorgarligi bilan bir qatorda ularning shaxsiy rivojlanishi, motivatsiyasi va g‘oliblik ruhiyatini shakllantirish masalalari ustuvor ilmiy yo‘nalishlardan biriga aylangan. XXI asr sportining o‘ziga xos xususiyati shundaki, xalqaro musobaqalarda qatnashayotgan sportchilar o‘rtasidagi jismoniy va texnik tayyorgarlik darajasi tobora yaqinlashib bormoqda. Natijada musobaqalar taqdiri ko‘pincha sportchining ruhiy tayyorgarligi, bosim ostida qaror qabul qilish qobiliyati, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va g‘alabaga yo‘naltirilgan tafakkuri bilan belgilanmoqda. Olimpiya o‘yinlari, jahon va qit'a chempionatlari natijalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, eng yuqori natijalarga erishayotgan sportchilarni boshqalardan ajratib turadigan asosiy omillardan biri ularning chempionlik tafakkuriga ega ekanligidir. Mazkur tafakkur sportchining maqsad sari izchil intilishi, qiyinchiliklardan qo‘rqmasligi, muvaffaqiyatsizlikni rivojlanish omili sifatida qabul qilishi va har qanday vaziyatda o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon eta olishida namoyon bo‘ladi. Pedagogika va sport psixologiyasi fanlarida "chempionlik tafakkuri" tushunchasi sportchining yuksak natijalarga erishishga yo‘naltirilgan motivatsion, kognitiv, emotsional va irodaviy sifatlarining yaxlit tizimi sifatida talqin qilinadi. Ushbu tafakkur tug‘ma xususiyat emas, balki maqsadli pedagogik ta'sir, ilmiy asoslangan mashg‘ulot jarayoni, psixologik tayyorgarlik, murabbiy faoliyati va sport muhitining uzluksiz ta'siri ostida shakllanadigan murakkab shaxsiy kompetensiyadir. Shuning uchun sportchining chempionlik tafakkurini rivojlantirish jismoniy tayyorgarlikni takomillashtirish bilan bir qatorda sport pedagogikasining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda sport pedagogikasida kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim, refleksiv ta'lim, differensial yondashuv, murabbiylik (coaching) texnologiyalari, mental trening, vizualizatsiya, emotsional intellektni rivojlantirish hamda psixologik tayyorgarlikni kuchaytirishga qaratilgan innovatsion metodlar keng

qo‘llanilmoqda. Ushbu yondashuvlar sportchilarda mustaqil fikrlash, strategik rejalashtirish, ichki motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash, stressga bardoshlilik va yuqori mas'uliyat hissini shakllantirish orqali chempionlik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, zamonaviy sport ilmida "growth mindset" (rivojlanishga yo‘naltirilgan tafakkur), "mental toughness" (ruhiy bardoshlilik), "self-efficacy" (o‘z imkoniyatiga ishonch), "self-regulation" (o‘zini boshqarish) va "psychological resilience" (psixologik chidamlilik) kabi konsepsiyalar sportchilarning muvaffaqiyat omillarini tushuntirishda keng qo‘llanilmoqda. Sportchining chempionlik tafakkuri ko‘plab omillar ta'sirida shakllanadi. Ular orasida murabbiyning kasbiy-pedagogik mahorati, mashg‘ulotlarning ilmiy asosda tashkil etilishi, sportchining individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish, oilaning qo‘llab-quvvatlashi, jamoaviy muhit, ijtimoiy qadriyatlar, sog‘lom raqobat muhiti va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, murabbiy va sportchi o‘rtasidagi o‘zaro ishonchga asoslangan pedagogik hamkorlik sportchining o‘z salohiyatiga ishonchini mustahkamlash, irodaviy sifatlarini rivojlantirish va uzoq muddatli sport motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlashda muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirish, yuqori malakali sportchilarni tayyorlash hamda xalqaro sport maydonlarida mamlakat nufuzini yanada yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Mamlakatimizda sport maktablari, Olimpiya va Paralimpiya zaxiralari kollejlari, sport federatsiyalari hamda oliy ta'lim muassasalarida sportchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlar doirasida sportchilarning nafaqat jismoniy va texnik tayyorgarligini, balki ularning intellektual salohiyati, ma'naviy-axloqiy fazilatlari, liderlik qobiliyati, psixologik tayyorgarligi va chempionlik tafakkurini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa sport pedagogikasida yangi metodologik yondashuvlar va ilmiy asoslangan pedagogik modellarni ishlab chiqishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda chempionlik tafakkurini shakllantirishga oid ko‘plab nazariy qarashlar mavjud bo‘lsa-da, ushbu masalaning pedagogik mexanizmlari, ayniqsa yosh sportchilarni tayyorlash tizimida qo‘llaniladigan samarali metod va vositalarni ilmiy asoslash hali ham dolzarb ilmiy muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, sportchilarda motivatsion barqarorlikni ta'minlash, mag‘lubiyatdan keyingi psixologik tiklanish, refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish va individual rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish masalalari chuqur ilmiy tahlilni talab qiladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirishning pedagogik asoslarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ushbu jarayonga ta'sir etuvchi psixologik-pedagogik omillarni aniqlash hamda zamonaviy sport ta'limi amaliyotida qo‘llash mumkin bo‘lgan samarali pedagogik yondashuv va texnologiyalarni asoslashdan iborat. Tadqiqot natijalari sport pedagogikasi nazariyasini boyitish, murabbiylarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, sport ta'limi jarayonini takomillashtirish hamda sportchilarning xalqaro musobaqalardagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilishi bilan ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirish muammosi sport pedagogikasi, sport psixologiyasi, ta’lim nazariyasi va shaxs rivojlanishi bilan bog‘liq ko‘p tarmoqli ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. So‘nggi o‘n yilliklarda yuqori sport

natijalariga erishishda jismoniy, texnik va taktik tayyorgarlik bilan bir qatorda sportchining psixologik tayyorgarligi, motivatsiyasi, irodaviy sifatlari, refleksiv fikrlashi va o‘z-o‘zini boshqarish kompetensiyalarining hal qiluvchi ahamiyat kasb etishi ilmiy jihatdan isbotlangan. Shu sababli chempionlik tafakkurini shakllantirishga oid tadqiqotlar zamonaviy sport fanining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Sport psixologiyasi sohasida olib borilgan fundamental tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sportchining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning psixologik tayyorgarlik darajasiga bog‘liq. A. Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy-kognitiv nazariya va self-efficacy (o‘z imkoniyatiga ishonch) konsepsiyasi sportchilarda yuqori natijalarga erishishning nazariy asoslaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Banduraga ko‘ra, o‘z kuchiga yuqori darajada ishongan sportchilar murakkab vazifalarni imkoniyat sifatida qabul qiladi, muvaffaqiyatsizliklardan tez tiklanadi, murakkab musobaqa vaziyatlarida ruhiy barqarorlikni saqlaydi va uzoq muddatli maqsadlarga erishishda yuqori qat’iyat namoyon etadi. Mazkur nazariya chempionlik tafakkurining motivatsion va irodaviy komponentlarini ilmiy asoslashda muhim metodologik poydevor vazifasini bajaradi. Motivatsiya nazariyalari sport pedagogikasining muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. A. Maslowning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko‘ra, insonning eng yuqori ehtiyoji – o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon etish va o‘zini ro‘yobga chiqarish ehtiyojidir. Sport faoliyatida aynan ushbu ehtiyoj sportchini muntazam izlanishga, murakkab mashg‘ulotlarni bajarishga, o‘z ustida ishlashga va yuqori natijalarga intilishga undaydi. E. Deci va R. Ryan tomonidan ishlab chiqilgan Self-Determination Theory esa ichki motivatsiya, avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash omillarining sportchining uzoq muddatli muvaffaqiyatidagi o‘rnini asoslab beradi. Ushbu nazariya sportchilarda tashqi mukofotlardan ko‘ra ichki qiziqish va shaxsiy rivojlanish motivlarini shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi. Chempionlik tafakkurini shakllantirish bo‘yicha zamonaviy ilmiy qarashlarda C. Dweck tomonidan ilgari surilgan "Growth Mindset" (rivojlanishga yo‘naltirilgan tafakkur) konsepsiyasi alohida o‘rin tutadi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, insonning qobiliyatlari tug‘ma va o‘zgarmas emas, balki muntazam mehnat, maqsadli mashg‘ulot va samarali pedagogik ta’sir orqali rivojlanadi. Rivojlanishga yo‘naltirilgan tafakkurga ega sportchilar xatolarni muvaffaqiyatsizlik sifatida emas, balki yangi tajriba va rivojlanish imkoniyati sifatida baholaydi. Bu esa ularning murakkab vaziyatlarda qat’iyat bilan harakat qilishiga, sport faoliyatida uzluksiz o‘sishga va yuqori sport natijalariga erishishiga xizmat qiladi. Sportchilarning ruhiy barqarorligini rivojlantirish masalalari J. Loehr, G. Jones, S. Hanton va D. Connaughtonlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan. Ular tomonidan ishlab chiqilgan Mental Toughness (ruhiy bardoshlilik) konsepsiyasiga ko‘ra, chempion sportchilar yuqori bosim ostida samarali faoliyat yuritish, emotsiyalarni boshqarish, stressni nazorat qilish va muhim musobaqalarda optimal psixologik holatni saqlash qobiliyatiga ega bo‘lishi lozim. Ushbu konsepsiya sportchining emotsional va irodaviy tayyorgarligini rivojlantirishning nazariy asoslarini yaratadi. R. Weinberg va D. Gould tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda sport psixologiyasining amaliy jihatlari batafsil tahlil qilingan. Mualliflar motivatsiya, maqsad qo‘yish, vizualizatsiya, relaksatsiya, diqqatni boshqarish, musobaqaoldi tayyorgarlik va o‘z-o‘zini boshqarish strategiyalarini sport natijalariga ta’sir qiluvchi muhim psixologik omillar sifatida baholaydilar. Ularning tadqiqotlari sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirish jarayonida psixologik treninglarning samaradorligini ilmiy asoslab beradi. Pedagogika fanida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi

chempionlik tafakkurini rivojlantirishning muhim metodologik asoslaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, sportchi ta’lim jarayonining faol subyekti bo‘lib, uning individual qobiliyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va psixologik xususiyatlari ta’lim mazmunini belgilashda asosiy mezon sifatida qaraladi. Individual yondashuv sportchining ichki salohiyatini ochishga, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga va refleksiv tafakkurni shakllantirishga imkon yaratadi. Kompetensiyaviy yondashuv ham zamonaviy sport pedagogikasida muhim ilmiy yo‘nalish hisoblanadi. Mazkur yondashuv sportchini faqat bilim va ko‘nikmalar egasi sifatida emas, balki murakkab sport vaziyatlarini tahlil qila oladigan, tezkor va asosli qaror qabul qiladigan, jamoa bilan samarali hamkorlik qiladigan hamda o‘z faoliyatini mustaqil rejalashtirib baholay oladigan kompetent shaxs sifatida shakllantirishni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan, chempionlik tafakkuri sportchining kasbiy kompetentligining ajralmas tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi. Murabbiy shaxsining pedagogik faoliyati chempionlik tafakkurini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy ilmiy manbalarda murabbiy nafaqat sport texnikasini o‘rgatuvchi mutaxassis, balki pedagog, psixolog, motivator, lider va mentor sifatida tavsiflanadi. J. Wooden, P. Chelladurai va boshqa olimlarning tadqiqotlari murabbiyning demokratik boshqaruv uslubi, konstruktiv fikr-mulohazalari, ijobiy muloqoti va individual yondashuvi sportchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini, ichki motivatsiyasini va g‘oliblikka intilish ruhini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda sport ta’limiga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etishga oid tadqiqotlar ham keng rivojlanmoqda. Muammoli ta’lim, loyiha metodi, raqamli ta’lim platformalari, videotalil, virtual simulyatsiyalar, refleksiv kundaliklar, gamifikatsiya va coaching texnologiyalaridan foydalanish sportchilarning mustaqil fikrlashini, analitik qobiliyatini va o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishda samarali vosita sifatida baholanmoqda. Ayniqsa, sport faoliyatida sun’iy intellektga asoslangan tahliliy dasturlar, biomexanik monitoring tizimlari va raqamli psixologik diagnostika vositalaridan foydalanish sportchilarning individual rivojlanish trayektoriyasini ishlab chiqishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

O‘zbekiston olimlari tomonidan ham sport pedagogikasi va sport psixologiyasi yo‘nalishida qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Ularda yosh sportchilarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash, murabbiy kompetensiyasini rivojlantirish, jismoniy sifatlarni takomillashtirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, sport ta’limida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va sportchilarni musobaqalarga psixologik tayyorlash masalalari keng yoritilgan. Ushbu tadqiqotlar mamlakatimizda sport ta’limi sifatini oshirish, xalqaro musobaqalarda raqobatbardosh sportchilarni tayyorlash hamda sportchilarda chempionlik tafakkurini rivojlantirish uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, chempionlik tafakkuri ko‘plab psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillarning o‘zaro integratsiyasi natijasida shakllanadigan murakkab tizimdir. Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyati chempionlik tafakkurining alohida komponentlarini – motivatsiya, ruhiy barqarorlik, liderlik yoki murabbiylik faoliyatini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, ularni yagona pedagogik model asosida kompleks shakllantirish masalalari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Ayniqsa, sportchilarning yosh xususiyatlari, sport turlari, individual psixologik farqlari va raqamli ta’lim texnologiyalarining chempionlik tafakkurini rivojlantirishdagi imkoniyatlarini integrallashgan holda o‘rganish kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun dolzarb yo‘nalishlardan

biri hisoblanadi. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirish samaradorligi murabbiylarning pedagogik mahorati, sportchining ichki motivatsiyasi, ilmiy asoslangan mashg‘ulot jarayoni, psixologik tayyorgarlik, innovatsion ta’lim texnologiyalari va refleksiv rivojlanish mexanizmlarining uyg‘unligiga bog‘liqligini ko‘rsatadi. Mazkur xulosalar ushbu tadqiqotning nazariy-metodologik asosini tashkil etadi hamda chempionlik tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan yangi pedagogik modelni ishlab chiqish zaruratini asoslaydi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Tadqiqot davomida sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirishning pedagogik asoslari nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilindi. Ilmiy adabiyotlar, zamonaviy sport pedagogikasi va sport psixologiyasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar, shuningdek kompetensiyaviy yondashuv tamoyillari asosida chempionlik tafakkurining tarkibiy komponentlari, ularning o‘zaro bog‘liqligi va pedagogik rivojlantirish mexanizmlari aniqlandi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, sportchining chempionlik tafakkuri alohida bir sifat emas, balki motivatsion, kognitiv, emotsional, irodaviy va refleksiv kompetensiyalarning uzviy integratsiyasi natijasida shakllanadigan murakkab shaxsiy tizimdir. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy sport amaliyotida yuqori natijalarga erishayotgan sportchilarni birlashtirib turuvchi asosiy omillardan biri ularning kuchli ichki motivatsiyaga egaligidir. Ichki motivatsiya sportchini muntazam mashg‘ulotlarga jalb etadi, murakkab vaziyatlarda qat’iyat bilan harakat qilishga undaydi va uzoq muddatli maqsadlarga sodiq qolishini ta’minlaydi. Pedagogik nuqtai nazardan, motivatsiyani rivojlantirish murabbiyning individual yondashuvi, sportchining shaxsiy maqsadlarini aniqlash, ijobiy rag‘batlantirish hamda muvaffaqiyatni bosqichma-bosqich baholash orqali amalga oshirilishi mumkin. Tadqiqot natijalari chempionlik tafakkurining kognitiv komponenti sportchining sport faoliyatiga oid bilimlari, strategik fikrlashi, vaziyatni tahlil qilish qobiliyati va tezkor qaror qabul qilish ko‘nikmalarini o‘z ichiga olishini ko‘rsatdi. Murakkab musobaqa sharoitlarida muvaffaqiyat ko‘pincha sportchining jismoniy imkoniyatlaridan ko‘ra vaziyatni to‘g‘ri baholashi, raqib harakatlarini oldindan prognoz qila olishi va optimal taktik yechimni tanlay bilishiga bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli mashg‘ulot jarayonida videotalil, muammoli vaziyatlarni modellashtirish, taktik topshiriqlar va refleksiv muhokamalardan foydalanish sportchilarning analitik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Emotsional barqarorlik ham chempionlik tafakkurining ajralmas tarkibiy qismi ekanligi aniqlandi. Xalqaro musobaqalarda yuqori bosim ostida harakat qilayotgan sportchi hissiy holatini nazorat qila olishi, stressni boshqarishi va musobaqa davomida diqqatini asosiy vazifaga qaratishi zarur. Tadqiqot natijalari sportchilarda emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglar, nafas olish mashqlari, vizualizatsiya usullari, autogen mashqlar va sport meditatsiyasi kabi metodlarning samaradorligini ko‘rsatadi. Mazkur yondashuvlar sportchilarning xavotir darajasini kamaytirish, ishonchini oshirish va musobaqa faoliyatining barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chempionlik tafakkurining irodaviy komponenti tadqiqot davomida alohida tahlil qilindi. Aniqlanishicha, yuqori natijalarga erishayotgan sportchilarni qat’iyatlilik, sabr-toqat, intizom, mehnatsevarlik, mas’uliyat va o‘zini boshqarish kabi sifatlar ajratib turadi. Ushbu sifatlarni rivojlantirish murabbiy tomonidan murakkab mashg‘ulot vazifalarini bosqichma-bosqich tashkil etish, sportchini mustaqil qaror qabul qilishga undash, qiyinchiliklarni yengishga

yo‘naltirilgan mashqlarni qo‘llash hamda muntazam refleksiv tahlil orqali amalga oshiriladi. Refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish sportchining o‘z faoliyatini tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda keyingi rivojlanish strategiyasini belgilash imkonini beradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mashg‘ulot kundaliklari, videoanaliz, murabbiy bilan individual suhbatlar va o‘z-o‘zini baholash usullaridan muntazam foydalanish sportchilarning refleksiv fikrlashini sezilarli darajada rivojlantiradi. Natijada ular xatolarni tan olishdan qo‘rqmaydi, ularni rivojlanish manbai sifatida qabul qiladi va kelgusidagi faoliyatini ilmiy asosda rejalashtiradi. Tahlillar murabbiyning pedagogik kompetensiyasi chempionlik tafakkurini shakllantirishda markaziy o‘rin egallashini ko‘rsatdi. Zamonaviy murabbiy nafaqat texnik va taktik tayyorgarlikni tashkil etuvchi mutaxassis, balki pedagog, psixolog, mentor va lider sifatida ham faoliyat yuritishi zarur. Murabbiy tomonidan sportchining individual xususiyatlari, yosh davri, motivatsion ehtiyojlari va psixologik holatini hisobga olgan holda tashkil etilgan mashg‘ulotlar chempionlik tafakkurining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, konstruktiv fikr-mulohaza (feedback), ijobiy muloqot, o‘zaro ishonch va hamkorlikka asoslangan pedagogik muhit sportchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Tadqiqot natijalariga asoslanib, sportchilarda chempionlik tafakkurini rivojlantirishning integrallashgan pedagogik modeli ishlab chiqildi. Ushbu model besh bosqichni o‘z ichiga oladi: diagnostika, motivatsiya, rivojlantirish, refleksiya va monitoring. Diagnostika bosqichida sportchining psixologik, motivatsion va irodaviy holati aniqlanadi hamda individual rivojlanish ehtiyojlari belgilanadi. Motivatsiya bosqichida shaxsiy va jamoaviy maqsadlar aniqlashtirilib, sportchining ichki motivlari mustahkamlanadi. Rivojlantirish bosqichida pedagogik texnologiyalar, psixologik treninglar, mental tayyorgarlik va innovatsion mashg‘ulot metodlari qo‘llaniladi. Refleksiya bosqichida sportchi o‘z faoliyatini tahlil qiladi, xatolarini baholaydi va keyingi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilaydi. Monitoring bosqichida esa erishilgan natijalar muntazam nazorat qilinib, zarur pedagogik tuzatishlar kiritiladi. Tadqiqot davomida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning chempionlik tafakkurini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ham baholandi. Xususan, coaching texnologiyasi, SMART maqsadlar tizimi, Case Study, gamifikatsiya, loyiha metodi, videotalil, virtual simulyatsiyalar, refleksiv portfoliolar va sun’iy intellekt asosidagi sport tahlili vositalari sportchilarning mustaqil fikrlashi, strategik qaror qabul qilishi va o‘z-o‘zini boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi. Raqamli texnologiyalar yordamida sportchining mashg‘ulot va musobaqa faoliyatini real vaqt rejimida monitoring qilish individual rivojlanish dasturlarini takomillashtirish imkonini beradi. Shuningdek, chempionlik tafakkurini shakllantirishda ijtimoiy omillarning ta’siri ham muhim ekanligi aniqlandi. Oila, sport jamoasi, murabbiylar shtabi, sport psixologi va tengdoshlar tomonidan yaratilgan ijobiy psixologik muhit sportchining motivatsiyasi va ruhiy barqarorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Aksincha, salbiy ijtimoiy bosim, noto‘g‘ri baholash, muvaffaqiyatsizlikka nisbatan keskin munosabat va konstruktiv bo‘lmagan tanqid sportchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini pasaytirishi hamda chempionlik tafakkurining rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin.

Olingan natijalar asosida chempionlik tafakkurini shakllantirishga ta’sir etuvchi asosiy omillar tizimlashtirildi.

Pedagogik omil	Chempionlik tafakkuriga ta’siri	Kutilayotgan natija
Ichki motivatsiyani rivojlantirish	Juda yuqori	Barqaror sport motivatsiyasi va maqsadga intilish
Murabbiyning pedagogik kompetensiyasi	Juda yuqori	O‘ziga ishonch va yuqori natijadorlik
Psixologik tayyorgarlik	Yuqori	Stressga chidamlilik va emotsional barqarorlik
Refleksiv faoliyat	Yuqori	O‘z-o‘zini tahlil qilish va uzluksiz rivojlanish
Innovatsion pedagogik texnologiyalar	Yuqori	Mustaqil fikrlash va strategik qaror qabul qilish
Jamoaviy ijtimoiy muhit	O‘rta–yuqori	Liderlik va samarali kommunikatsiya
Musobaqa tajribasi	Juda yuqori	Amaliy ko‘nikmalar va chempionlik ruhiyatining mustahkamlanishi

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, chempionlik tafakkurini shakllantirish bir martalik pedagogik ta’sir emas, balki uzluksiz, tizimli va ilmiy asoslangan ta’lim-tarbiya jarayonidir. Mazkur jarayon sportchining shaxsiy xususiyatlari, yosh davri, sport turi va individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Shu bois sport maktablari, oliy ta’lim muassasalari va sport federatsiyalarida murabbiylarning pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish, sport psixologiyasi elementlarini mashg‘ulot tizimiga integratsiya qilish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirishning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirishning samarali modeli pedagogik, psixologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro uyg‘unligi asosida barpo etilishini ko‘rsatadi. Bunday yondashuv sportchilarning nafaqat musobaqa natijalarini yaxshilash, balki ularning liderlik salohiyatini, kasbiy kompetensiyalarini, ijtimoiy faolligini va shaxsiy kamolotini ham ta’minlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot sportchilarda chempionlik tafakkurini shakllantirishning pedagogik asoslarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlandi. Ilmiy adabiyotlar tahlili, zamonaviy sport pedagogikasi va sport psixologiyasi bo‘yicha mavjud konsepsiyalarni qiyosiy o‘rganish hamda kompetensiyaviy yondashuv asosida olib borilgan tahlillar chempionlik tafakkuri sportchining yuqori sport natijalariga erishishida muhim strategik omil ekanligini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari chempionlik tafakkuri sportchining motivatsion, kognitiv, emotsional, irodaviy va refleksiv kompetensiyalarining o‘zaro uyg‘un rivojlanishi natijasida shakllanishini ko‘rsatdi. Aniqlanishicha, zamonaviy sportda jismoniy, texnik va taktik tayyorgarlikning o‘zi yuqori natijalarni kafolatlamaydi. Sportchining murakkab vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishi, o‘z imkoniyatlariga ishonishi, stressga bardosh bera olishi, maqsad sari qat’iy intilishi va mag‘lubiyatdan keyin tez tiklana olishi uning chempionlik tafakkuriga bevosita bog‘liq. Shu sababli mazkur sifatlarni rivojlantirish sport tayyorgarligi tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lishi zarur. Tadqiqot davomida

murabbiyning pedagogik kompetensiyasi chempionlik tafakkurini shakllantirishning eng muhim omillaridan biri sifatida baholandi. Murabbiy nafaqat texnik va taktik tayyorgarlikni tashkil etuvchi mutaxassis, balki pedagog, psixolog, motivator va mentor sifatida sportchining shaxsiy rivojlanishiga tizimli ta’sir ko‘rsatishi lozim. Individual yondashuv, konstruktiv fikr-mulohaza, refleksiv tahlil, ijobiy kommunikatsiya va o‘zaro ishonchga asoslangan pedagogik hamkorlik sportchilarda ichki motivatsiya hamda g‘oliblik ruhiyatini mustahkamlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot asosida sportchilarda chempionlik tafakkurini rivojlantirishning integrallashgan pedagogik modeli taklif etildi. Mazkur model diagnostika, motivatsiya, rivojlantirish, refleksiya va monitoring bosqichlarini o‘z ichiga oladi hamda sportchilarning individual xususiyatlari, yosh davri, sport turi va psixologik ehtiyojlarini hisobga olgan holda qo‘llanilishi tavsiya etiladi. Ushbu model sportchilarni tayyorlash tizimiga joriy etilishi ularning sport natijalarini yaxshilash, liderlik kompetensiyalarini rivojlantirish, ruhiy barqarorligini mustahkamlash va xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Xulosa qilib aytganda, chempionlik tafakkuri sportchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlovchi strategik kompetensiya bo‘lib, uni shakllantirish ilmiy asoslangan pedagogik yondashuv, zamonaviy ta’lim texnologiyalari, yuqori malakali murabbiylar faoliyati va sportchining faol ishtirokiga asoslangan uzluksiz ta’lim-tarbiya jarayonini talab etadi. Mazkur yondashuv O‘zbekiston sport tizimida yuqori malakali, raqobatbardosh va xalqaro maydonda muvaffaqiyat qozona oladigan sportchilarni tayyorlashning muhim pedagogik omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dweck C. S. *Mindset: The New Psychology of Success.* New York: Random House, 2006.
2. Weinberg R. S., Gould D. *Foundations of Sport and Exercise Psychology.* 8th ed. Champaign, IL: Human Kinetics, 2023.
3. Bompa T. O., Buzzichelli C. *Periodization: Theory and Methodology of Training.* 6th ed. Champaign, IL: Human Kinetics, 2019.
4. Maslow A. H. *Motivation and Personality.* 3rd ed. New Delhi: Pearson Education, 2013.
5. Chelladurai P. *Managing Organizations for Sport and Physical Activity.* Routledge, 2014.
6. Martens R. *Successful Coaching.* 4th ed. Champaign, IL: Human Kinetics, 2012.
7. Jones G., Hanton S., Connaughton D. A Framework of Mental Toughness in the World's Best Performers. *The Sport Psychologist.* 2007;21(2):243–264.
8. Gould D., Dieffenbach K., Moffett A. Psychological Characteristics and Their Development in Olympic Champions. *Journal of Applied Sport Psychology.* 2002;14(3):172–204.
9. Vealey R. S. Mental Skills Training in Sport. In: *Handbook of Sport Psychology.* Wiley, 2020.
10. UNESCO. *Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy Makers.* Paris: UNESCO Publishing, 2015.
11. OECD. *Education 2030: The Future of Education and Skills.* Paris: OECD Publishing, 2018.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
13. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining sport ta’limi va sport zaxirasini tayyorlashga oid qarorlari.
14. O‘zbekiston Respublikasi Sport vazirligi. *Sportchilarni tayyorlashning ilmiy-uslubiy asoslari.* Toshkent, 2024.
15. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. *Jismoniy tarbiya va sport sohasida kompetensiyaviy yondashuv asosidagi ta’lim standartlari.* Toshkent, 2023.
16. Karimov F. A. *Sport pedagogikasi.* Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
17. Abdullayev A. *Sport psixologiyasi.* Toshkent: Tafakkur, 2022.
18. Ismoilov R. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi.* Toshkent: Fan, 2020.
19. Xonkeldiyev Sh. X. *Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi.* Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
20. Matkarimov K. *Yosh sportchilarni tayyorlashning pedagogik asoslari.* Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.